

Funkce metafor v odborném jazykovém stylu

Jaroslav Březina *

Připojovat k již tak nepřehlednému množství různých definic metafor ještě další, by bylo stejně zbytečné, jako vypočítávat veškerou literaturu, zabývající se touto problematikou. Rovněž je zcela nemožné, tento historicky velmi starý pojem, který se během času stal navíc pojmem velmi komplexním, analyzovat tak, aby bylo možné zachytit veškeré formy jeho využití či šíři významové škály.

V oblasti výzkumu odborného jazyka je zájem o tento fenomén motivován několika aspekty:

- uplatnění metafor je jeden z postupů, díky němuž je obohacována slovní zásoba nejen obecného jazyka, ale stále častěji i odborného jazykového stylu;
- větší či naopak menší využití metafor je příznačné pro jednotlivé typy odborných jazykových stylů, a lze jich tak do jisté míry využít jako diferenčně-diagnostického prostředku;
- existence nepsaného zákazu užívání metafor ve vědeckém odborném stylu, jehož oprávněnost je ale stále častěji zpochybňována, protože především v novější odborné literatuře je metafora chápána jako nezbytný element zprostředkování vědeckých poznatků.

Užívání metafor v odborném vědeckém stylu je velmi často napadáno, ale i obhajováno. Odpůrci argumentují především významovou mnohoznačností na metafoře vystavěných obrátů a vět. Takové formulace nepřipouští jednoznačné logické závěry, a jsou tudíž v rámci odborného vědeckého stylu nepřípustné.

Zastánci metafor naopak tvrdí, že zprostředkování nových (především vědeckých) poznatků je již dnes bez využití metafor sotva myslitelné. Tento názor sdílí např. A. Burkhardt: ....*“Metaphern sind Verstöße gegen die Prädikations- und Selektionsregeln der Sprache. Sie sind Grenzformen des Sprechens, markieren die Grenzen des durch die zu einer Zeit verfügbaren Sprachmittel Sagbaren. Darum findet Metaphorik vor allem am Rande des Sprechens statt: in Wissenschaft, Philosophie und Literatur, wo neue Erkenntnisse, neue Seh- und Denkweisen oder auch persönliche Empfindungen auf der Basis der alten Sprachzeichen in neue Begriffe oder neue Formulierungen gezwungen werden müssen.”*[1]

Proti tomuto na první pohled logicky správnému tvrzení však lze namítnout, že v běžné každodenní komunikaci, v komunikaci jednotlivých řemeslných a průmyslových odvětví či ve sféře žurnalistiky, jsou využívány metafory přinejmenším tak intenzivně jako v Burkhardtově uvedených „okrajových“ oblastech jazyka. O tom, že by byl např. sportovní komentátor ve svých reportážích konfrontován s tak komplikovanými skutečnostmi, k jejichž popisu nestačí běžné výrazové prostředky, nemůže být řeč. Ne nedostatek jazykových prostředků, ale naopak stylistická hravost a chuť fabulovat jsou nejspíš opravdové důvody pro časté použití metafor. Burkhardtův názor, že nové a často převratné vědecké poznatky jsou tradičním inventářem nezachytitelné, zpochybňuje i T. Ickler, který předkládá jako protiargument snad nejznámější fyzikální objev 20. století – Einsteinovu teorii relativity, jejíž komplikovaná a laikovi zcela nesrozumitelná problematika je shrnuta v „jednoduchém“ vzorci $E = mc^2$ postrádajícím jakékoliv obrazné výrazové prostředky. [2]

* PhDr. Jaroslav Březina, Ph.D.; Katedra německého jazyka, Fakulta mezinárodních vztahů, vysoká škola ekonomická v Praze, brezina@vse.cz.

Ickler dále naznačuje určitou diskrepanci v dosavadním výzkumu metafor, kdy je na jedné straně věnován až příliš velký prostor co nejdětalnějším dělením metafor podle gramatických forem a sémantických tříd, ale na straně druhé je opomíjena jejich rozdílná funkčnost v rámci jednotlivých variant mluveného a především psaného jazyka. [3]

V oblasti odborného jazyka tak dochází vzhledem k výše uvedenému deficitu lingvistického výzkumu k určitému posunu při chápání významu metafor. I zde lze samozřejmě narazit na stylistické snahy, jejichž důsledkem jsou relativně četné „ornativní“ metafor. Tyto metafor se však omezují jen na estetickou funkci a bylo by chybné, jim v rámci daného textu (komunikace) přiřazovat další důležité vlastnosti. Jiná situace nastává, když jsou metafor v rámci vědní disciplíny využívány jako prostředky jazykové komprimace, vhodné při popisování složitějších či komplexnějších jevů. Zde lze uvést na prvním místě řadu příkladů z astrofyziky – *velký třesk*, *černá díra*, *červený obr*, *bílý trpaslík*, *mléčná dráha*. Je velmi složité vyhodnotit, do jaké míry ta či ona metafora odpovídá „originálu“, rozuměj v jakém rozsahu si zdrojová a výsledná oblast odpovídají. V rámci daného textu či sdělení ale mají tyto metafor zcela jistě určitou didaktickou a mnemotechnickou funkci. Zajímavé je, že ti, kteří vznik dnes již zpopularizovaných označení nepřímo iniciovali – tedy vědecká veřejnost – si jsou nejvíce vědomi velkého rozdílu mezi danou metaforou a skutečným jevem a těmto metaforickým označením se pokud možno vyhýbají (např. upřednostňování termínu *počáteční singularita* místo *velkého třesku*).

Výše uvedené způsoby využití metafor (jako čistě estetického prvku či didaktické pomůcky) v žádném případě nepotvrzují tezi o roli metafor jako důležitého (a často jediného) zprostředkovatele nových vědeckých poznatků nebo již stávajících komplikovaných vědeckých teorií.

Aby bylo možné metaforám tento význam přiznat, je třeba je chápat jako součást nějaké komplexní struktury – třeba určitého mentálního modelu – tyto metafor pak označujeme jako konceptuální metafor. T. Ickler uvádí dva příklady z oblasti fyziky, kde již lze připustit podobný způsob využití – *elektromagnetické vlny* a *světelné částice*. Zvolení těchto obrazných výrazových prostředků (*vln* a *částic*) zde zcela jistě neproběhlo na základě čistě vizuální podobnosti zdrojového a cílového objektu. *Částice* ani *vlny* nelze pouhým okem spatřit. Přesto však existují doprovodné a především ověřitelné fyzikální jevy, které na základě určitých analogií potvrzují dostatečnou oprávněnost užívání těchto konceptuálních metafor. [4]

Teorie konceptuálních metafor vychází z analogických schopností lidského myšlení. Na základě dřívějších zkušeností naše mysl vytváří a shromažďuje určité poznávací šablony, které ovlivňují značnou měrou formu zpracování všech dalších poznatků či prožitků. Základ těchto mentálních modelů tedy tvoří různé „databáze“ všech již zpracovaných a vyhodnocených zkušeností – tzv. bazální koncepty, zakódované v centrech lidského myšlení. [5] Na základě těchto konceptů již byly v minulosti vytvořeny kompletní modely pro různé oblasti odborného jazyka. Známé jsou např. návrhy K. Jakoba (*Maschine, Mentalles Modell, Metapher-Studien zur Semantik und Geschichte der Techniksprache*, 1991) pro oblast technických disciplín a M. Hundta (1995) pro oblast financí (viz schéma na následující straně). [6]

Hundt ve svém návrhu rozlišuje čtyři hlavní kategorie, v jejichž rámci dále rozlišuje dílčí položky. Jako typické příklady pro WACHSTUM/FRUCHTBARKEIT uvádí: ...*„denn das Geld erzeugt wieder Geld. Ein gut angewandter Taler kann in der Tat einen Reichtum von zwei Talern entstehen lassen.“*, pro KRANKHEIT/GESUNDHEIT: ...*„alle toten Kapitalien, das heisst Kapitalien, die nicht gebraucht werden, sondern tot im Kasten liegen, werden dem gemeinen Handel entzogen“*..., pro CONTAINER a FLÜSSIGKEIT: ...*„der innere Gehalt ist das Produkt des Gewichts und der Preise, welche bei allen Völkern gleich betrachtet werden. ...Geld und Silber haben gleich anderen Waren einen inneren*

Wert.....Ein Bewegungstrom der edlen Metale ist bedingt durch.....Diese zweite Strömung ist durch die interlocal wirksamen Funktionen erklärt“ .... [7]

LEBEWESEN	ORGANISMUS – WACHSTUM/FRUCHTBARKEIT – STOFFWECHSEL – KRANKHEIT/GESUNDHEIT
	MENTALE LEISTUNGEN – BEWUSSTES HANDELN
	EMOTIONEN
MECHANIK	CONTAINER
	FLÜSSIGKEIT
	KRAFT
	BEWEGUNG – ZIRKULATION – GESCHWINDIGKEIT
	GLEICHGEWICHT
	WERKZEUG/MASCHINE
	MATERIALQUALITÄT – ELASTIZITÄT
HANDLUNG	Primitive acts nach Schank
RAUM/GEOMETRIE	Basiskonzepte: – OBEN – UNTEN – INNEN – AUSSEN tec.

Velmi jednoduše bychom mohli konceptuální metafory označit za jakési návody ke zpracování a následnému pochopení daného problému či situace. T. Ickler k tomu poznamenává: „Wenn Platon das Gedächtnis als Taubenschlag modelliert, so handelt es sich nicht um Metaphern, sondern eben um Modelle. Ihre Funktion besteht auch hier darin, gewisse Erscheinungen begreiflich zu machen, z.B. die Erfahrung, dass man etwas wissen und sich dennoch nicht beliebig und jederzeit daran erinnern kann.“ [8] Mentální modely mají ale pro oblast výzkumu význam jen v tom případě, kdy se nejedná jen o analogie povrchní vzniklé pouze na základě jisté podobnosti – v tomto případě se opět jedná o pouhé metafory pozbývající jakékoliv funkce. Collin Cherry k tomu poznamenává: „Analogien sollten wenigstens eine gewisse Form der Analyse nahelegen oder einen Typus von Experimenten, die sich von einem wissenschaftlichen Zweig auf einen anderen übertragen lassen. Analogie, die nur oberflächlich sind, führen zu nichts.“ [9]

V poslední době by se dalo mluvit o určité módě, která nutí přisuzovat veškerým metaforám vyskytujícím se v odborné či vědecké literatuře funkci zprostředkovatele nových vědeckých poznatků. Někteří autoři pokládají tuto schopnost metafor za absolutní a jen jim vlastní. Již zmiňovaný A. Burkhardt chápe metafory jako jedinou možnost jak překročit hranice historicky daných jazykových prostředků a stávajícího systému pravidel. [10] Wolfgang Stegmüller např. píše o relativně novém objevu z astrofyziky – černých dířach: „Was hier wirklich vor sich geht, ist ein mysteriöser Vorgang, welcher in der Sprache des Alltags überhaupt nicht mehr zu beschreiben ist, ohne Anlaß zu Mißverständnissen zu geben.“ [11] S tímto tvrzením lze do jisté míry souhlasit, stále se zvyšující úroveň vědeckého

výzkumu klade při prezentaci výsledků vědecké práce stále náročnější požadavky na precizní volbu jazykových prostředků. T. Ickler však naproti tomu namítá, že spíše než o selhání jazyka se v přímé konfrontaci s novými a komplikovanými poznatky jedná o více méně nechtěnou záměnu pojmů *Unanschaulichkeit* (vysoká abstrakce, absence názornosti) a *Unausdrücklichkeit* (nemožnost vyjádření). [12]

Vysoká míra abstraktnosti některých nových vědeckých poznatků tedy automaticky neznamená, že daný jev nelze s pomocí stávajícího jazykového instrumentáře zachytit. To ukáží až následné pokusy o interpretaci. Ty jsou však vždy subjektivní a jsou primárně ovlivněny zcela jinými okolnostmi (např. mírou čistě jazykových schopností daného interpreta, účastníky komunikace atd.) než mírou abstraktnosti daného vědeckého poznatku. Na konkrétním interpretovi rovněž záleží, jakou míru obrazných výrazových prostředků v rámci komunikace použije a zda tyto prostředky budou mít jen funkci estetickou zvyšující stylistickou úroveň komunikace či funkci kognitivní umožňující lepší pochopení dané problematiky.

Literatura

- [1] BURKHARDT, A. 1987. Wie die „wahre Welt“ endlich zur Metapher wurde. Zur Konstitution, Leistung und Typologie der Metapher. *Conceptus XXI*, 1987, Nr. 52, s. 40 – 44.
- [2] ICKLER, Th. 1993. Zur Funktion der Metapher, besonders in Fachtexten. In *Fachsprache*, Internationale Zeitschrift für Fachsprachenforschung – Didaktik und Terminologie Heft 3–4/1993. s. 104.
- [3] Tamtéž, s. 104.
- [4] Tamtéž, s. 104–5.
- [5] HUNDT, M. 1995. *Modellbildung in der Wirtschaftssprache*. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1995, s. 90.
- [6] Tamtéž, s. 109–110.
- [7] Tamtéž, s. 109–110.
- [8] ICKLER, Th. 1993. Zur Funktion der Metapher, besonders in Fachtexten. In *Fachsprache*, Internationale Zeitschrift für Fachsprachenforschung – Didaktik und Terminologie Heft 3–4/1993. s. 105.
- [9] CHERRY, C. 1963. *Kommunikationsforschung – eine neue Wissenschaft*. Frankfurt a. M., 1963, s. 34.
- [10] BURKHARDT, A. 1987. Wie die wahre Welt endlich zur Metapher wurde, Zur Konstitution, Leistung und Typologie der Metapher. *Conceptus XXI*, Nr. 52: 1987, s. 41.
- [11] STEGMÜLLER, W. 1987. *Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie*, Bd. 3, 8. Auflage Stuttgart, 1987, s. 75.
- [12] ICKLER, Th. 1993. Zur Funktion der Metapher, besonders in Fachtexten. In *Fachsprache*, Internationale Zeitschrift für Fachsprachenforschung – Didaktik und Terminologie Heft 3–4/1993. s. 105.

The Purpose of Metaphor in the Specialist Style

Abstract

This article focuses on the nature of metaphors in languages for specific purposes. The question whether metaphors must only be seen as an instrument of linguistic creativity or as an instrument that plays a significant cognitive role in linguistic change is still open. Regarding this situation, it is still impossible to analyse their real role, which results in many faulty interpretations in linguistic research.

Keywords: mental model, linguistic research, language for specific purposes, conceptual metaphor.